

SECȚIA 3. LIMBI ȘI LITERATURI

REALISM ȘI NATURALISM ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

REALISM AND NATURALISM IN ROMANIAN LITERATURE

BACIU Ana-Maria,

Liceul Teoretic „Eugen Pora”, Cluj, România

Pumpkin_dovlecel@yahoo.com

BODEA Angela,

Liceul Teoretic „Eugen Pora”, Cluj, România

ORCID: 0009-0008-9862-3762

Angelabodea68@yahoo.com

CZU: 821.135.1.09

DOI: 10.46727/c.29-30-09-2023.p236-250

Abstract. Realism and Naturalism are two of the main literary movements in the XIX-th century European Literature. In fact, Naturalism is a form of radical Realism, which appears towards the end of Realism. The most important realist is Honore de Balzac, as Realism appeared in France at the end of the XVIII-teen century due to many political and social events, such as: The French Revolution from 1789, The Revolution between 1830-1831, the impact of Restauration, The Revolution from 1848 and the Industrial Revolution in England. The main goal of realism is to reflect reality as in a mirror. On the other hand, Naturalism is a literary movement developed from Realism as a more brutal reflection of reality, the impact of society and genetic pathologies upon human being.

Keywords: Realism, Naturalism, Reality, Society.

În literatură nu se poate vorbi despre curente literare în stare pură. Contextul social, cultural, istoric, nu permite sentințe atașate unuia sau altuia dintre scriitori, care, i-ar izola în paradigma unei doctrine estetice singulare, tocmai datorită complexității actului artistic, pe de o parte și existenței umane, în general, pe de altă parte. Vorbim, evident, și despre fenomenul globalizării, nelipsit, indiferent de epocă, accentuat pe o linie ascendentă, direct proporțională cu dezvoltarea tehnico-științifică. Nu altfel stau lucrurile și în cazul realismului și al naturalismului, știut fiind faptul că, naturalismul este o manifestare a realismului, o radicalizare a acestuia, tendință apărută spre finalul existenței doctrinei realiste. Desincronizarea literaturii noastre,

privită în raport strict istoric cu cea europeană, particularizează peisajul realist românesc, în sensul în care, la noi, cele două curente coexistă armonios în opera aceluiași scriitor, mai mult decât în literatura europeană.

Lucrarea de față își propune să traseze o direcție unificatoare a diferitelor sinuoități și ramificații ale aleatorii ale naturalismului în literatura română. Naturalismul este reprezentat la noi, de Barbu Ștefănescu Delavrancea (cu nuvele ca: *Zobie, Milogul, Trubadurul*), cel mai strălucit orator al României contemporane, cum îl numea Titu Maiorescu, romantic visător și fantast prin structură, receptând realismul și naturalismul, pasionat de pictură și de folclorul național. Nuvelistica sa, cu infiltrații naturaliste, propune tipuri umane: inadaptatul (*Paraziții, Liniște, Trubadurul*), paraziții sociali (*Iancu Moroi, Paraziții*), dascălul pedant și îngâmfat (*Domnul Vucea*), avarul (*Hagi-Tudose*), respectiv de I.L. Caragiale, care se arată și el interesat de aspectele naturaliste, însă descrierea minuțioasă a unui caz este numai un pretext de a evidenția situațiile și cauzele care generează obsesia, nebunia și crima. Aspecte naturaliste se regăsesc și în operele lui Duliu Zamfirescu, Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Carol Ardeleanu, Ion Marin Sadoveanu, George Mihail Zamfirescu, Vasile Voiculescu etc. Din motive obiective legate de extensiunea lucrării și de studiul operelor cu influențe naturaliste la gimnaziu și liceu, optăm, în lucrarea noastră, să abordăm câteva dintre scrierile reprezentative sub acest aspect, după cum urmează: *Alexandru Lăpușneanul*, de Costache Negruzzi; *Două loturi, O făclie de Paște, Păcat, În vreme de război*, de I.L. Caragiale; *Moara cu noroc, Mara*, de Ioan Slavici; *Ion, Răscoala, Ciuleandra*, de Liviu Rebreanu; ciclul Hallipa, de Hortensia Papadat-Bengescu. Tangențial, ne vom referi și la romanele lui Duliu Zamfirescu, *Viața la țară și Tănase Scatiu*. Bibliografia consultată ne-a oferit o posibilitate generoasă de încadrare a acestor scrieri în matca formativă a naturalismului, fără însă a ne îndreptăți să vorbim de existența unui naturalism pur, necontaminat de influențe realiste, clasice sau romantice în operele semnalate.

Spre deosebire de romantism, care a apărut în alte părți, curentul realist s-a născut în Franța. Faptul își are, desigur, explicația sa. Mai întâi, între sfârșitul veacului al XVIII-lea și mijlocul veacului următor, Franța este țara cea mai bogată în mișcări sociale: Revoluția din 1789, ridicarea lui Napoleon, Restaurația, Revoluția din 1830-1831; în sfârșit, Revoluția din 1848, care s-a extins în Europa, își află începutul tot la poporul francez. În al doilea rând, în același interval de timp, se poate afla în Franța spiritul științific cel mai dezvoltat. Nici o altă țară n-a numărat în această vreme oameni mari de știință atât de numeroși: chimistul Lavoisier, fizicianul Arago,

matematicienii Monge și Ampère, astronomul Laplace, naturaliștii Lamarck și Cuvier. Toți aceștia, împreună cu mulți alți savanți, creează în Franța acea atmosferă științifică riguroasă care a influențat atât de intens estetica realismului.

O serie de evenimente, care au avut loc pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și s-au continuat în prima jumătate din secolul al XIX-lea, au contribuit la formarea unui nou curent literar, *realismul*. Cel mai important din aceste evenimente este Revoluția din 1789, împreună cu consecința sa cea mai apropiată, apariția lui Napoleon. Dacă teoreticienii Revoluției au formulat în Franța „drepturile omului”, în timpul lui Bonaparte s-au difuzat peste tot asemenea idei. Fiindcă aceste principii democratice au început să prindă și căderea lui Napoleon a adus anularea lor de către reacțiunile europene, s-a născut, pe lângă înflăcăratul protest al romanticilor, și o literatură critică, urmărind să servească dreptatea socială nu prin expresia directă a sentimentelor, ci prin analiza exactă și amănunțită a faptelor. Aceasta este numai una din cauzele formării realismului.

A doua cauză provine tot de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, însă, de această dată, din Anglia. Este vorba de ceea ce s-a numit *Revoluția industrială*. Pentru a se satisface nevoile tot mai mari de produse industriale s-a înlocuit, mai întâi în industria textilă, lucrul de mână prin acela al mașinilor. Această schimbare de ordin tehnic a adus după sine și o schimbare pe planul social. În locul vechilor manufacturi au luat naștere primele fabrici. Miile de muncitori care trebuiau să le deservească au provocat la orașe aglomerarea unei populații sărace și exploatate de către patroni. Acești muncitori, după câțva timp, conștienți de drepturile lor, încearcă primele greve.

O omenire care suferă, dar care devine treptat tot mai conștientă de lupta pentru drepturile sale, determină condițiile cele mai favorabile pe care le-a cunoscut până atunci istoria pentru dezvoltarea spiritului de critică socială. Realismul prezintă pe plan literar cea mai importantă consecință a acestei serii de fapte.

Pe lângă cauzele directe de ordin social-economic, expuse mai sus, curentul realist se mai datorează și unor cauze de ordin cultural. El se dezvoltă într-un moment de mare avânt al științelor. În toate timpurile, începând de la explicarea mitică a realității, orice operă mare literară pleacă de la cel mai înalt nivel de cunoștințe al epocii sale. Pe la începutul veacului al XIX-lea se ajunge la cea mai exactă cunoaștere de până atunci, a tuturor fenomenelor naturale, aceea bazată pe legi științifice. O literatură, care să prezinte cu adevărat momentul, nu putea pleca de la o

ordine inferioară sau mai veche de cunoștințe. Pentru a fi la nivelul spiritului omenesc din acea vreme, pe care voia să-l reprezinte, opera literară trebuia să aplice metode asemănătoare cu acelea ale cercetării științifice. În primul rând, ca și știința, urma să-și precizeze și să-și delimiteze domeniul; în al doilea rând, trebuia să exercite asupra lui cea mai riguroasă observație și, în sfârșit, să totalizeze într-o sinteză toate elementele observate și explicate din acel domeniu. În felul acesta, folosind metodele științei, procedează în romanele sale Balzac, cel mai de seamă scriitor realist. Mai mult sau mai puțin, însă, fiecare scriitor mare care a ilustrat realismul va proceda astfel.

Întemeierea presei datează de mai multă vreme, din veacul al XVI-lea. Numai din secolul al XVIII-lea, însă, ea capătă răspândire și începe să joace un rol preponderent într-un stat civilizat. În sfârșit, veacul al XIX-lea, în care au avut loc atâtea mișcări sociale urmate de cea mai vie circulație a ideilor, a adus presei funcțiunea culminantă, pe care i-o cunoaștem noi astăzi. Influența ei asupra literaturii realiste a fost imensă. Presa dezvoltă interesul pentru faptul cotidian, de actualitate, precum și pentru întâmplările și eroii anonimi. În locul temelor puține, împrumutate de la evenimentele sau personalitățile de seamă ale trecutului, așa cum era în clasicism, realismul se deprinde să scoată semnificații importante din nenumăratele împrejurări mărunte ale societății înconjurătoare, asupra căreia își deschide cu atenție privirile.

Toate aceste cauze de ordin politic, social, economic și cultural ajută la elaborarea conștientă a unei estetici realiste. Termenul *realism*, necunoscut până atunci, provine din domeniul picturii și anume de la pictorul francez Gustave Courbet (1819-1877), spirit progresist, care a murit în exil fiindcă luase parte la vestita mișcare a Comunei din Paris. Fiind odată întrebat de ce nu pictează și el ființe mitologice, așa cum obișnuia o parte din pictura decadentă a acelei vremi, Courbet răspunde că nu zugrăvește asemenea ființe, fiindcă nu le-a văzut niciodată, că el este un pictor realist, care nu înfățișează decât ceea ce vede și poate observa. La origine, deci, termenul se leagă de respingerea unei imaginații artificiale și convenționale în folosul observației directe, așa cum procedează știința.

Analizarea însă mai profundă a acestui curent, ca oglindire tipică a realității, are loc tot în domeniul literar, și anume de către Balzac în celebra sa *Prefață* din 1842 la *Comedia umană*. Marele scriitor urmărește să facă din literatură o oglindă completă a moravurilor societății în care trăiește, ceea ce toți ceilalți scriitori din trecut n-au făcut decât parțial pentru societățile pe care le-au zugrăvit. „Întocmind“, spune el, „inventarul viciilor și virtuților, adunând principalele fapte

în ceea ce privește pasiunile, zugrăvind caracterele, alegând evenimentele cele mai însemnate ale societății, compunând tipuri prin îmbinarea de trăsături a mai multor caractere omogene, așa ajunge, poate, să scriu istoria uitată de atâția istorici, aceea a moravurilor. Cu multă răbdare și cu mult curaj așa putea să realizez asupra Franței din veacul al XIX-lea acea carte, pe care regretăm cu toții că Roma, Atena, Tirul, Memfisul, Persia, India nu ne-au lăsat-o, din nefericire, despre civilizațiile lor“. Prin oglindirea totală, în înțeles de selectare tipică a societății contemporane, Balzac urmărește să dea operei sale valoarea de document complet al unei epoci. Faptul arată cel mai pasionat interes pentru cuprinderea și prezentarea realității, pe care l-a avut vreun curent literar până atunci. În sfârșit, vorbind de un inventar al moravurilor, scriitorul amintește, în mod conștient, mai întâi viciile și pe urmă virtuțile, ceea ce arată o intenție critică, deci o atitudine provocată de condițiile social-economice ale timpului, care va defini iarăși realismul.

Rigoarea pe care am văzut că și-o propune Balzac amintește totodată și de procedeele științei. Dar scriitorul afirmă și demonstrează direct acest lucru. Studiul societății, pe care îl intenționează și, în cele din urmă, îl realizează el, este comparat, bunăoară, cu studiul zoologiei: „Societatea”, se întreabă Balzac, „nu face oare din om, după mediile în care se desfășoară acțiunea lui, tot atâția oameni diferiți câte varietăți există și în zoologie? Deosebiri dintre un soldat, un muncitor, un administrator, un avocat, un ins care nu face nimic, un om de stat, un comerciant, un marinar, un poet, un cerșetor, un preot, deși mai greu de prins, sunt tot atât de uriașe ca și acelea care deosebesc lupul, leul, măgarul, corbul, rechinul, foca, oaia etc. Au existat, deci, și vor mai exista în toate timpurile specii sociale, așa cum există specii zoologice”. Asemănarea nu înseamnă totuși identitate. Balzac surprinde totodată și mari deosebiri între speciile zoologice și cele sociale. Printre altele, el observă că animalul rămâne toată viața aparținător speciei în care s-a născut, pe când omul poate trece de la o specie socială la alta.

Relațiile societății sunt, deci, mai complicate și mai nuanțate decât ale naturii. Acest fapt nu o împiedică totuși de a-și avea și ea propriile legi, alcătuind o știință distinctă. Estetica realismului caută, deci, o apropiere între mijloacele literaturii și cele ale științei, pentru ca opera literară să dea despre obiectul ei noțiuni tot atât de exacte, ca și cercetarea științifică.

Principali reprezentanți: Balzac, Stendhal, Flaubert, Prosper Mérimée, Dickens, Thackeray, surorile Bronte, G. Eliot, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Twain, Ibsen, Bjornson. La noi, Caragiale, Slavici, Creangă, Nicolae Filimon, Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Călinescu, Marin Preda.

Știința, care prin sugestiile și metodele sale a avut o influență atât de pozitivă pentru arta marilor realiști francezi, ajunge la un moment dat să-și exagereze rolul și să abuzeze în pretențiile ei. Ea caută acum ca în roman să se substituie de-a dreptul artei. Literatura n-ar mai fi o oglindire a vieții, ci rezultatul unor experimente, care să creeze condiții artificiale pentru descoperirea unor legi. În special fiziologia și medicina, științele care aspiră cel mai mult către acest lucru, vor să înlocuiască explicația socială din romanul realist prin explicația biologică a eredității. Această formă de viață, rezultată din depășirea limitelor normale în care se menținuse influența științifică în cadrul realismului, este naturalismul.

Teoreticianul acestui curent, marele scriitor francez Emile Zola. El pleacă de la noțiunea de „medicină experimentală”. Aceeași cale „experimentală”, în sensul de explicare a realității umane prin legea eredității, Zola dorește s-o adapteze și romanului. Apariția romanului *Thérèse Raquin* a provocat un veritabil scandal din pricina caracterului său naturalist. Zola a încercat să dea naturalismului justificarea teoretică în studiul *Romanul experimental*, 1880⁴. Între 1871-1893 a publicat ciclul *Neamul Rougon-Macquart*, conținând 20 de romane (*Pântecele Parisului*, *Banii*, *Germinal*, *Bestia umană*, *Prăbușirea* etc.), urmărind istoria naturală și socială a unei familii în timpul celui de-al doilea imperiu⁵. Metoda experimentală a lui Zola se bazează, în parte, pe o simplă iluzie, întrucât, neputând să urmărească o serie de fapte ale conștiinței pe temeiul observației stricte de laborator, el le scoate din propria sa imaginație. Zola închipuie ființe omenești lipsite de personalitate, lipsite chiar de rațiune și reduse la o succesiune de reflexe, de instincte, de porniri întunecate, adesea bestiale sau demente. Desigur că nu aceasta era adevărata oglindă a omului și scriitorul sacrifică realitatea pentru o simplă fantezie, pe care el o dorea științifică. Mai târziu, scriitorul însuși părăsește naturalismul, îndreptându-și atenția către idealurile sociale, sesizabile, de exemplu, în romanul *Muncă*.

Curent pozitivist, naturalismul introduce în literatură experimentul, înțeles ca documentare cât mai exactă, decupajele din realitate fiind văzute ca adevărate felii de viață. Nu se mai interesează de tipic, de semnificativ, ci, dimpotrivă, de particular. Sunt înlocuite *caracterele* prin *temperamente*, acestea fiind rezultatele fatale a doi factori: ereditatea și presiunea mediului social. Așadar, patologicul, manifestările instinctuale, boala socială vor apărea pe foaia de observație întocmită cu rigurozitate aproape științifică de scriitorul naturalist. Naturalismul a luat naștere ca

o radicalizare sau exacerbare a realismului, în tentativa de a dezvălui amprenta biologicului, a eredității, în creionarea personajelor literare, deci, a omului în general⁶.

Un scriitor naturalist important, însă cu bogate elemente de realism în opera sa, este Guy de Maupassant. Opera sa, în cea mai mare parte nuvelistică, înfățișându-l, de asemenea, pe om minat de instinctele sale egoiste, adaugă totuși și o atitudine de critică socială împotriva societății franceze a vremii sale. El găsește uneori suflete mari, însuflețite de o admirabilă demnitate patriotică, tocmai printre ființele declasate, disprețuite de această societate lacomă, ipocrită și convențională, cum ar fi nuvelele *Bulgăre de seu* sau *Domnișoara Fifi*. Cultivând observația realistă asupra realităților sociale, Maupassant înclină spre naturalism prin interesul pe care îl arată aspectelor patologice, monstruoase ale existenței. De altfel, scrierea sa de debut, nuvela *Bulgăre de Seu*, a apărut în volumul colectiv *Serile la Médan*, care prevestea naturalismul.

Dacă în cadrul realismului indivizii erau tratați în mediul lor social, naturalismul propulsează la extrem principiile estetice realiste, revelând aspecte sumbre, macabre, bolnăvicioase, chiar scabroase, ale omului ca ființă biologică, condusă de ereditate, de boală, de instincte, lipsită cvasicomplet de rațiune. Pe lângă caracterul biologic moștenit, naturaliștii consideră că mediul social joacă un rol crucial în dezvoltarea personalității umane. Astfel, scriitorii naturaliști construiesc personaje precum alcoolicii, criminalii, violatorii sau persoane îmbolnăvite psihic și fizic de un mediu social viciat.

Naturaliștii preiau din estetica realistă procedul descrierii minuțioase în prezentarea cazurilor patologice surprinse în scrierile lor. Înainte de naturalism, această tehnică literară fusese utilizată în literatură strict de reprezentanții francezi ai realismului, respectiv Balzac, Stendhal și Flaubert. Teza subiacentă a programului estetic naturalist este că metoda experimentală relevă întregul sistem de relații care pun în conexiune un fenomen de cauza lui imediată. Ca principale trăsături, menționăm că, în primul rând, naturalismul utilizează metodele de investigație proprii științelor exacte (observația detaliată, reproducerea de înaltă fidelitate a realității, mai precis a naturii umane primare), accentuarea existenței personajului prin strictă raportare la o ereditate negativă și la un mediu socio-economic viciat, evidențierea instinctualității și a bestialității, alături de consecințele comportamentale care decurg din predispozițiile negative de temperament

(cruzime, ipocrizie etc.), utilizarea unor resurse lingvistice variate, caracteristice stilului obiectiv-științific.

Scriitori naturaliști sunt direct influențați de teoria evoluționistă a lui Charles Darwin, de fiziologia experimentală a lui Claude Bernard, precum și, într-o anumită măsură, de pozitivismul lui Hyppolite Taine. Scriitorii naturaliști considerau că ereditatea unei persoane și mediul decid în mod fundamental caracterul acesteia. Consecința imediată este că naturalismul radicalizează principiile estetice ale realismului în direcția reprezentării aspectelor brutale ale realității, ale naturii și ale condiției umane guvernate de instinctualitate oarbă, de un determinism causal irepresibil. Binomul ereditate negativă – mediu viciat extrapolează ecuația denaturării individului la rang de principiu estetic modelator, personalitatea umană fiind înfățișată ca o proiecție transpersonală, din rudimente de senzații și percepții deformate și deformante ale realității interioare sau exterioare. Întregul mecanism psihosocial este pus în slujba acestui determinism perceptual, care va influența covârșitor construcția și evoluția personajelor de sorginte naturalistă, în genere, elemente umane declasate: tarați, alcoolici, criminali, sau persoane alterate genetic de un mediu social viciat. Exemplul cel mai la îndemână este cel al lui Zola însuși, care își concepe ciclul Rougon-Macquart printr-o muncă asiduă de investigare a originii și istoriei unor familii burgheze dintr-un oraș de provincie, urmărind progresiv degenerarea reprezentanților acestora. Aparatul diegetic va fi întemeiat pe studiul intensiv al fiziologiei omului, al crimelor, al furturilor, al adulterelor, al bolilor moștenite, al dosarelor justiției. Toate aceste temeuri ale autenticității și ale verosimilității vor genera universuri literare halucinante ale alienării, ale descompunerii morale, ale decrepitudinii, ale turpitudinii.

Tulburările naturaliste sunt, de obicei, explicate ca rezultat al unor gene proaste sau ca produsul unei proaste interacțiuni cu mediul. Aura de confuzie și chiar de sarcasm care înconjoară dezbaterea estetică pe această temă descurajează o discuție rațională despre felul în care mediul și ereditatea ar putea să afecteze în mod reciproc neuropsihologia eroilor care se nasc și se dezvoltă în cadrele naturaliste (familii tensionate, o societate fragmentată, supusă unor mari presiuni și o cultură ce pare tot mai frenetică pe măsură ce se apropie de sfârșitul unei ere).

Zola realizează, în ciclul *Rougon-Macquart*, adevărate istorii de caz, urmărind trecerea către acele cotloane întunecate ale minții personajelor de unde haosul apare fără niciun avertisment, azvârlind în toate părțile gânduri, planuri, emoții și intenții. Naturaliștii au simțit că descoperiseră calea regală spre explicarea psihopatologiei, a integrității psihologice sfărâmate, a

cărei primă consecință dramatică este imposibilitatea reconcilierii și a unificării fragmentelor discordante ale minții personajelor. Niciodată în repaus, mintea tulburată a eroilor naturaliști zboară de colo-colo ca o pasăre care și-a ieșit din minți, care se așază pentru o vreme într-un loc sau altul, dar nu stă nicăieri destul de mult pentru a-și face un cuib.

Un fundamentalism genetic a pus stăpânire pe conștiința scriitorilor naturaliști. El poate fi rezumat în credința că aproape orice boală și orice trăsătură umană sunt dictate de ereditate. Relatări intermediare, spicuite din descoperiri științifice semidigerate, au declarat că lumea biologică este condusă de legile inflexibile ale zestrei biologice. Adevărate sau nu, explicațiile genetice înguste pentru devierile comportamentale și oricare altă condiție improprie a minții își au atractivitatea lor. Ele sunt ușor de înțeles, conservative din punct de vedere social și liniștitoare psihologic. Nu ridică întrebări incomode despre cum ar putea o societate și o cultură să erodeze sănătatea membrilor săi sau cum a putut viața într-o familie să afecteze fiziologia sau structura emoțională a unei persoane.

Așa stând lucrurile, sentimentele de vinovăție sunt aproape scuzabile pentru o societate alcătuită din indivizi cu tulburări. Vina societății, chiar dacă nu întrutotul la locul ei, este o rană pentru care ipoteza genetică oferă un balsam. Există o contribuție ereditară semnificativă la tulburările naturaliste – sensibilitatea, determinată, într-un echilibru nociv, de ereditate și de mediu. Altfel spus, sensibilitatea este generată ereditar, iar potențialul său negativ ajunge să fie exprimat biologic ține de o chestiune de împrejurări de viață. Atmosfera familială și colectivitatea, spiritul vremii în care personajul își petrece anii formativi are un impact major asupra dezvoltării sale.

În acest context, predilecția naturaliștilor pentru disfuncții sau probleme psihologice este explicabilă prin prisma divergențelor abisale în experiență. Mediul are un impact mult mai mare asupra structurilor personalității omenești, întrucât el modelează materialul genetic moștenit. Oamenii pot fi profund afectați de anxietăți și stresuri inconștiente de care nu-și dau deloc seama în mod conștient. Acestea cu greu ar fi fost posibile, date fiind diverse împrejurări teribile, stări mentale letargice, faptul că trebuia să-și concentreze energiile pentru simpla supraviețuire.

Deficitele și dezechilibrele organice sunt în egală măsură efect și cauză și sunt influențate major de experiențele emoționale, putând să promoveze anumite comportamente și răspunsuri emoționale și să inhibe altele. Merită să menționăm că relația dintre comportament și biologie nu funcționează în sens unic. Amprenta celor mai timpurii interacțiuni cu mediul este modelul după

care se vor forma toate reacțiile și interacțiunile emoționale ulterioare. Pe urmele emoționale ale acestor experiențe importante, vrând-nevrând, eroii tind să-și fabrice traiectoriile. Minteă umană funcționează, de asemenea, în controlul impulsurilor, ajutând la inhibarea imboldurilor emoționale. Când funcționează fără piedici, mintea poate să amâne reacțiile emoționale suficient timp pentru a permite apariția unor reacții mature, mai sofisticate. Când conexiunile sale sunt perturbate, capacitatea aceasta îi lipsește. În asemenea momente, emoții neprocesate vor inunda mintea, copleșind procesele de gândire și controlând comportamentul. În același timp, dacă menționăm influența mediului, apare imediat problema vinovăției, individuale sau colective.

Analiza naturalistă oferită în scrierile reprezentanților acestui curent încearcă să sintetizeze descoperirile din domeniile cercetării neuroștiințifice, psihologiei dezvoltării, teoriei sistemelor familiale, geneticii și științei medicale. Acestea sunt combinate cu interpretarea tendințelor sociale și culturale, precum și, uneori, cu experiența personală a scriitorilor. Naturaliștilor li s-a reproșat, în acest sens, caracterul tezist, precum și impudicitatea cazurilor și situațiilor morbide. În subsidiar, scrierile naturaliste susțin teza că ființelor omenești le este frică de trei lucruri: moartea, alți oameni și propria lor minte. Îngrozit de propria lui minte, personajul naturalist îi aruncă veșnic minții firimituri de hrană, ca unei fiare feroce și răuvoitoare care l-ar devora în clipa în care nu ar mai fi avut altceva de mestecat. Toată cazuistica eroului naturalist nu cunoaște un alt mod de a fi. Șocul autorecunoașterii pe care îl resimt unii eroi naturaliști este deopotrivă însuflețitor și dureros. El oferă coerență, pentru prima oară, umilințelor și eșecurilor, planurilor nerealizate și promisiunilor nerespectate, dar și izbucnirilor de entuziasm maniacal care îi consumă în propriul lor dans nebunesc, lăsând în urmă deșeuri emoționale, cu rezultatul dezorganizării aparent fără margini a activităților, a creierului, a existenței cotidiene. Scriitorii naturaliști își propun să explice multe dintre tiparele de comportament, procesele de gândire, reacțiile emoționale infantile, dependența de bani, arivismul și alte tendințe adictive, izbucnirile bruște de irascibilitate și completă iraționalitate, conflictele în căsnicie și în relația cu copiii, care modelează destinele textuale ale personajelor tulburate.

Practic, deși naturalismul mizează pe tulburările genetice moștenite, acestea pot fi mai bine înțelese dacă examinăm viețile personajelor, nu doar fragmente de genetică. Ereditatea are o contribuție importantă, dar numai prin amalgamarea cu rolul mediului în proiectarea temperamentelor tulburi. În același timp, nu e de niciun folos să stabilim o falsă opoziție între mediu și moștenirea genetică. O astfel de sciziune nu există nici în natură, nici în mintea umană.

Stimulii oferți de mediu sunt cruciali în înțelegerea psihopatologiei naturaliste tocmai fiindcă atrag atenția asupra unei zone pe care majoritatea cercetărilor care abordează fenomenul naturalist o neglijează sau nu o explorează suficient de amănunțit. Neglijarea unui aspect precum mediul duce frecvent la deficiențe semnificative în înțelegerea adecvată a operelor și a construcției personajelor naturaliste.

Multe evenimente biologice implică corpul și mintea, nefiind direct programate de ereditate. A afirma că principalele cauze ale tulburărilor naturaliste nu sunt de natură genetică nu înseamnă în niciun fel că îi negi trăsăturile biologice – fie că sunt moștenite sau dobândite ca rezultat al experienței. Tiparele genetice legate de arhitectura și funcționarea corpului uman se dezvoltă într-un proces de interacțiune cu mediul. Personajele reflectă disfuncții biologice, dar multe din trăsăturile lor – inclusiv biologia subiacentă – sunt de asemenea inextricabil conectate cu experiențele fizice și emoționale trăite de ele în comunitate. Există în tulburarea personajelor o *predispoziție* moștenită, dar aceasta nu înseamnă nicidecum a spune că există o *predeterminare* genetică. Predeterminarea dictează că ceva *se va întâmpla* în mod inevitabil. Predispoziția doar mărește probabilitatea ca aceasta să se întâmple, în funcție de împrejurări. Rezultatul efectiv este influențat de mulți alți factori.

Pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra sistemului naturalist, există posibilitatea unei interpretări nuanțate. Putem pune problema dacă boala nu este o categorie separată, dacă nu există nicio linie de separație între „sănătos” și „nesănătos”, dacă „anormalitatea” unui individ este doar o concentrație mai mare a unor procese cerebrale dereglate care se găsesc, în definitiv, la oricine. Atunci, poate că nu există afecțiuni cerebrale imuabile, bine stabilite, și toți am putea fi vulnerabili la căderi sau malfuncții mentale sub presiunea unor împrejurări stresante. Toți am putea să înnebunim. Poate că deja am înnebunit. Naturalismul sfidează categoriile de normalitate sau anormalitate. Dacă oricine care manifestă oricare trăsătură a tulburării ar fi diagnosticat în stil naturalist, am putea foarte bine să înscriem cea mai mare parte a lumii la o psihoterapie de grup. Naturalismul diagnostichează nu o categorie, ci o dimensiune. Într-un anumit punct al continuumului uman, caracteristicile asociate cu tulburările de personalitate devin suficient de intruzive pentru a stânjeni într-un grad sau altul funcționarea unei persoane. Tulburarea de tip naturalist trebuie, mai degrabă, asemănată cu o *deteriorare*, ca de exemplu o deteriorare a vederii în lipsa vreunei boli. Întrebarea este de unde provin aceste deteriorări, disfuncțiile fiziologice subiacente și problemele comportamentale și psihologice asociate? Chiar în stadiul actual al

cunoașterii științifice, niciun răspuns definitiv nu este încă posibil. Singura direcție axiologică adecvată de interpretare a personajelor naturaliste este sensul pe care aceste personaje îl dobândesc în lumina experienței literare și a faptelor de cercetare disponibile și dacă ea poate fi folosită productiv pentru a decanta principii esterece relevante.

Deoarece puterile și capacitățile spiritului au primit o direcție denaturată, acestea, efectiv, s-au defectat. Eroii sunt supuși suferințelor și bolii, precum și tendinței spre plăcerile perverse. Patimile au devenit ca o a doua natură a personajelor, înlăturând nucleul emoțiilor și sentimentelor acestora, al dorințelor și al voinței, al gândirii și al judecății. Patimile le-au denaturat mintea, le-au slăbit voința și le-au întunecat simțurile. Au devenit umbre care reprezintă înclinația spre rău. Invidia lui Stavroche față de fratele său reprezintă o astfel de forță motrice pe drumul pierzaniei. Eroii naturaliști se comportă, de multe ori, mai rău decât animalele. Cel care a decăzut moral este asemenea prototipului său din lumea animală, însă patima exacerbată care îl acaparează îl transformă în versiuni mult mai rele. Individul devine mai egoist, mai hapsân, mai crud. Sufletul ascuns sub masca trupului va fi vădit sub forma animalului pe care l-a educat în sine. Un suflet fals nu poate asculta de glasul conștiinței. Lucrurile devin cu atât mai grave cu cât individul supus patimii este mai nesățios. Neaflând satisfacție în stimulentele imediate, individul este absorbit de nesăț cu o energie infinită, generându-și avariție, mânie, lăcomie. Patimi care nu înlătură golul interior, plictiseala, singurătatea sau depresia. Patimile înrădăcinate în caracter reprezintă un răspuns la conflictele sociale, dar și la contradicțiile moral-spirituale din conștiința individului. Perpetuate, ele nasc o predispoziție, o denaturare a naturii fondului uman, ducând automat spre modificări patologice în corp și în minte. Astfel, inclusiv forța, motricitatea și echilibrul proceselor de excitare și de amânare a reflexelor, constituind amprente ale comportamentului, pot condiționa supărarea, iritarea, neliniștea, proasta dispoziție etc. Temperamentul influențează puternic comportamentul, caracterul, obișnuințele, interesele, nevoile și, respectiv, predispune la prezența anumitor patimi. De acesta depinde, în mare măsură, forța cu care se manifestă emoțiile negative, îndeosebi mânia și frica.

Colericul neechilibrat se manifestă rapid emoțional și prea direct, arzând ca paiele. Spre deosebire de flegmatic, acesta este predispus mâniei. Melancolicului închis în sine, slab și timid, îi va fi mai greu să lupte împotriva deznădejzii și tristeții decât împotriva mâniei. Acesta va fi mai ușor influențat de gânduri negre și de pesimism decât sangvinul. Este evident că și individul care a primit de la părinți aceste calități va fi mai înclinat spre suferințele corespunzătoare decât

cel care este dăruit cu o ereditate sănătoasă. Tebuie remarcat însă că pentru naturaliști nu există temperamente „bune” sau „rele” și că fiecare personaj naturalist are calitățile și defectele sale. În cazul celor mai mulți dintre eroii naturalismului temperamentele sunt mixte. Părțile negative ale temperamentului, care creează unele premise pentru dezvoltarea comportamentelor deviante, reprezintă o povară pe destinul textual al personajelor. Ele nu vor putea fi înfrânate cu ajutorul eforturilor de voință și ale rațiunii. De pildă, Stavvache a moștenit o acuitate deosebită, care, în sine, ar putea reprezenta o calitate neutră. În baza acesteia, el va construi caracteristici precum suspiciunea, neîncrederea, răutatea, încăpățănarea, viclenia. Problema nu este a naturii umane în sine, ci a felului cum este aceasta dezvoltată. Atunci când personajul face alegerea, capacitatea potențială se va realiza în direcția rea. Neputințele fizice, supunerea corpului la diverse influențe negative, debilitatea lui sunt urmărite cu predilecție de scriitorii naturaliști. Trupul servește sufletului ca o temniță și ca un mormânt. Formulările naturaliste sunt dure, căutând să releve tocmai sările individului decăzut în sfera animalității. În acest mod, naturalismul devine un model structural de reprezentare a reacțiilor fiziologice, a construcției interioare viciate, a funcțiilor unui sistem nervos atrofiat sau dereglat, a simțurilor tensionate, a percepțiilor deformante.

În perspectivă naturalistă, activitatea psihică depinde în mare măsură de procesele fiziologice. Intențiile personajelor sunt nestatornice, gândurile eronate, noțiunile incomplete. Schizofrenia, fărâmițarea conștiinței, îl caracterizează pe Puiu Faranga, spre exemplu. În cazul său, se poate constata despărțirea sentimentelor și a gândurilor, îndepărtarea personalității de lumea exterioară și continua luptă interioară. Individul devine o schiță a individului sănătos, un compromis moral, până la desființarea sa ca tragic final al unei existențe căzute, al unei rațiuni denaturate, al unui mod terifiant de experimentare a realității sub influența circumstanțelor înrobitoare. Individul astfel construit trebuie înțeles ca avatarul unei anomalii, al unui capriciu al naturii. Un astfel de individ redevine parte a naturii brute, supus legilor fizice și biologice pe care nu este capabil să le schimbe. Aruncat în lume, individul își percepe neputința și limitarea propriei existențe. El își prevede sfârșitul, neputându-se descotorosi de rațiune, pradă unei eredități negative și semînelor distrugerii. Eroii naturaliști devin prizonierii unor circumstanțe nefericite, înclinați spre suferință, patimi și moarte. Ereditatea este un pretext pentru metoda naturalistă a studierii unui arbore genealogic, pentru identificarea cauzelor denaturării și reprezentarea fidelă a continuității sale imperturbabile. Năzuința manifestă a scriitorilor naturaliști de a schița în ce fel influențează ereditatea soarta indivizilor, reflectându-se negativ

asupra sănătății și bunăstării urmașilor este dedicată întrutotul metodei lor de scriitură. De aceea perspectiva naturalistă este întemeiată pe diverse argumentări științifice, constituind un material de investigare al celor mai ascunse unghere ale personalității unor personaje schițate în cele mai amare și mai vulnerabile momente ale vieții. Temeinica sondare a abisurilor acestor personalități, a cauzelor și a mecanismelor acestor probleme este completată cu metode analitice realiste, prin care personajele dobândesc un pronunțat statut tipologic greșit pe dimensiunea subiacentă a eredității negative. Particularitățile negative sunt supuse instanțelor narative care consemnează, în stil juridico-administrativ, ororile comportamentale și dramaticele consecințe ale acestora. Infectarea cu boli rușinoase, moartea în sanatorii, sub imperiul fatalității oarbe, boli incurabile, invaliditate timpurie, sfârșit prematur – toate sunt apanajul scrierilor naturaliste.

Ereditate este un cuvânt care duce cu gândul la diferite trăiri, de cele mai multe ori foarte personale. Unii oameni își reproșează păcatele tinereților care au atras după ele nefericirea copiilor, alții își amintesc tragedia oamenilor care s-au născut bolnavi, iar alții își amintesc proverbul „în copiii geniilor natura se odihnește”. Alții, poate, dimpotrivă, analizează obârșiile propriului talent din perspectiva genelor strămoșești. Lista de asocieri poate fi continuată, dar, de obicei, moștenirea genetică este caracterizată foarte general: bună sau rea. Pentru naturaliști, ereditatea negativă devine un prilej de meditație asupra destinului implacabil al condiției umane, blestemată la corupție, la degradare, ca o tumoare canceroasă. Partea medicală, genetică a acestei meditații se soldează cu fapte și situații care șochează lectorul, fiind de o directețe și de o îndrăzneală nemaîntâlnită în sfera literaturii până la naturaliști. Însă nu lipsește, în subtext, germenul unei filosofii, incitante în implicații și salutare în extensiunea autenticității, dar și a purificării de patimi. Compararea cazuisticii naturaliste cu opiniile științifice contemporane scriitorilor poate conduce la o linie interpretativă veridică, fără să epuizeze însă demersul genuin al receptării operelor.

Eroii naturaliști, dezbrăcați de prejudecăți pudibonde, înfățișați în nuditatea expresiei lor arhetipale, supuși unui examen de percepție și de conștiință implacabilă, sunt condamnați la o luptă cu dezamăgirile și eșecurile, o luptă pentru supraviețuire și bunăstare materială, până la moarte. Pașaportul genetic le deschide orizonturi deterministe, propulsându-i în ipostazele unor mutații ai destinului, monștri morali, desfigurări ale omului în dezvoltare. Explicațiile acestor degenerări printr-o moștenire genetică nefastă sunt doar în parte acceptabile. Cruzimea, agresivitatea, promiscuitatea sexuală și alte disfuncții psihice sunt mutații patologice explicabile,

deopotrivă, prin interacțiunea indivizilor cu mediul, potențând astfel predispozițiile ereditare spre boală și degenerare. Problemele de dezvoltare psihică aglutinează și contradicții de ordin moral individual sau etic colectiv. Defectele genetice sunt corelate implicit cu problemele spirituale ale unor eroi răi și promiscui, construiți printr-o împletire groaznică de caracteristici temperamentale și comportamentale.

BIBLIOGRAFIE

1. BALOTĂ, N. *De la Ion la Ioanide. Prozatori români ai secolului XX*, București: Eminescu, 1974.
2. BALOTĂ, N. *Romanul românesc în secolul XX*, București: Viitorul Românesc, 1997.
3. BALZAC, Honoré de. „Avant-propos à la Comédie Humaine”, în *OEuvres complètes de H. de Balzac*, A. Houssiaux, 1855, Tome 1, p. 17-32.
4. CĂLINESCU, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București: Minerva, 1982.
5. CĂLINESCU, G. *Marii prozatori. Momentul 1880. Promoția ruralilor, naturalismul*, București: Cartea Românească, 1998.
6. CIOCULESCU, Ș. STREINU, V., VIANU, T. *Istoria literaturii române moderne*, București: Casa Școalelor, 1944.
7. CROHMĂLNICEANU, Ovid S., *În problema naturalismului*, în *Gazeta literară*, 14, nr. 31, 3 august 1967.
8. CROHMĂLNICEANU, Ovid S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, București, EPL, 1967.
9. DUMITRIU, D. *Ambasadorii sau despre realismul psihologic*, București: Cartea Românească, 1976
10. PAPADIMA, O. *Programul estetic al naturalismului*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, 12, nr. 3-4, 1963, p. 561-578.
11. PACURARIU, D. *Curente literare românești și context european*, București: Victor, 1998.
12. STRAJANU, M. *Realismul în literatura contemporană*, în: *Convorbiri literare*, 20, nr. 7, 1 octombrie 1886.
13. ȘTEFAN, R. *Naturalism românesc*, București: Niculescu, 2005.
14. ZALIS, H. *Din dosarul unui curent literar: Naturalismul*. În: *Contemporanul*, nr. 16, 14 aprilie 1972.
15. ZALIS, H. *Sub semnul realului. Eseu despre naturalismul european*, București: Editura Enciclopedică Română, 1974.